

ВСТУПНЕ СЛОВО

Минуло вже більше 150 років з того часу, як у Харкові 21 лютого 1869 року за-працювала відкрита Марією Дмитрівною Раєвською-Івановою (1840–1912) школа малювання. Їй передували рисувальні класи академіка Івана Саблукова, що розгорнули діяльність ще у XVIII столітті при Харківському колегіумі. Вже тоді зароджувалась традиція професійної мистецької освіти в місті, продовжена в заснованому у 1805 році Харківському університеті. Утім, саме школа Раєвської-Іванової стала першим автономним мистецьким закладом у Харкові. І хоча в тій частині України, що входила до складу Російської імперії, у 1860-х – 1870-х роках приватні художні школи були створені також у Києві й Одесі, утім, лише харківська школа Раєвської-Іванової мала художньо-промисловий напрям, що виник і розвивався в контексті європейського руху мистецтв і ремесел І в цьому її унікальність.

Здобувши професійну освіту в Європі і лише склавши необхідні іспити для отримання звання художниці в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв, Раєвська-Іванова (іл. 1–2) стала першою в Російській імперії дипломованою жінкою-художницею. Вона була досить добре обізнана з особливостями тогочасного художнього руху, що тоді, за доби модерну, набував все більшої сили в країнах Західної Європи, і був спрямований, зокрема, на союз мистецтва і промисловості. Харків на той час перетворювався з транзитного міста на індустріальне. Посилення конкурентоспроможності його промислових виробів прямо залежало від художньо-естетичної складової.

Раєвська-Іванова була однією з найосвіченіших людей свого часу. Вільно володіючи кількома іноземними мовами, подорожуючи Європою, вона була досить ознайомлена з освітньо-художньою системою в мистецьких центрах Німеччини і Франції. Разом з тим, своє головне завдання вона вбачала в тому, щоб закласти в Харкові міцні основи художньої освіти, зробивши її загальнодоступною. Це і стало головною справою її життя. Більше 27 років вона безкоштовно викладала у своїй приватній школі, відмовляючись від приватних уроків. Діти бідних

навчались тут безкоштовно. Долучившись до справи служіння суспільному благу, Раєвська-Іванова увійшла до кола представників тієї подвижницької частини харківської інтелігенції, серед представників якої був її чоловік Сергій Раєвський — виходець зі старовинного дворянського роду Раєвських, Христина Алчевська — засновниця недільних класів для поширення грамотності серед неписьменних жінок з простого люду, професори Харківського університету Микола Бекетов — один із засновників Товариства грамотності в місті, видатний етнограф Микола Сумцов, відомий український історик Дмитро Багалій.

Мудрість, яку виявила Раєвська-Іванова при виборі моделі своєї школи малювання для «заводського» Харкова, поєднавши підготовку майбутніх майстрів станкового мистецтва і художників декоративно-прикладної сфери, підтверджена практикою подальшого розвитку художньої освіти в місті і знайшла продовження в структурі сучасної Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Діяла школа впродовж більше 27 років, припинивши існування у зв'язку із втратою зору засновницею, але була передана місту.

Школу Раєвської-Іванової закінчили біля 900 учнів. При школі діяли і курси для ремісників, на яких вчилися і підвищували свої професійні знання столярі, ковалі, теслярі, вишивальниці. Лише біля чотирьох відсотків учнів школи закінчили Санкт-Петербурзьку академію мистецтв — єдиний на той час вищий мистецький навчальний заклад на всю величезну Російську імперію, хоча вступили до неї більше, проте не могли закінчити через бідність. Серед тих, хто отримав в російській столиці вищу професійну освіту, академіки архітектури Олексій Бекетов і Леонід Браїловський, видатні українські пейзажисти Сергій Васильківський і Михайло Ткаченко, портретист і майстер настінного розпису Микола Уваров і дехто інші. Основна маса вихованців школи ставали майстрами розпису по порцеляні і фаянсу, едбабу й оксамиту, випалювання по дереву і шкірі, ліпниками, ретушерами у фотографів і фахівцями в інших тогочасних видах декоративно-прикладної сфери.

Іл. 1. М.Д. Раєвська-Іванова.
Фото А. Федецького. Харків. 1889

І вони, і та невелика частина колишніх учнів школи, котрі отримали вищу мистецьку освіту в столичній академії, і ті ремісники, які підвищили свій професійний рівень при школі і залишалися працювати в Харкові, створювали тут свою художню атмосферу, новий архітектурний образ міста. Промисловий Харків перетворювався чи не в найбільш модерне місто тодішньої України. А завдяки подвижницькій діяльності Раєвської-Іванової тут було закладено основи педагогічної системи майбутньої дизайнерської освіти. І не лише в Харкові, а і в Україні в цілому. Утім, на сьогоднішній день ще немає спеціальної монографії, присвяченої цій видатній жінці, харківській просвітниці, для якої її діяльність в художньо-культурній сфері стала подвигом усього життя.

В друкованих виданнях дорадянських часів найбільше уваги школі Марії Раєвської-Іванової присвячено в монографії Д. Багалія і Д. Міллера з історії м. Харкова¹. Утім, сторінки, де йдеться про школу, мають узагальнений, описовий характер. В українському мистецтвознавстві протягом трохи не всього радянського періоду приватна школа малювання Марії Раєвської-

Іванової розглядалася як навчальний заклад з початковою художньою освітою, де закладались основи образотворчої грамоти її учнів. Результати діяльності цього закладу розглядалися як досить обмежені. М. Гаврилова, авторка двох невеликих статей, спеціально написаних про цю школу, спробувала якось реабілітувати Раєвську-Іванову, називаючи її «скромною трудівницею»². Більше того, у книзі російських авторів Н. Молевої та Е. Белютіна, присвяченій художній освіті в Російській імперії, несподівано з'явився образ харківської художниці як дещо поверхової особи, яка вирішила зайнятися мистецтвом³.

Єдиною науковою працею, в якій спеціально підкреслювалося, що головною метою школи Раєвської-Іванової була не підготовка майбутніх майстрів станкових форм, а поширення художніх знань в «найширших колах народу», стала стаття Н. Яворської, присвячена художній освіті в Україні у другій половині XIX століття⁴. Утім, висловлена нею думка про те, що Раєвська-Іванова готувала фахівців для художньої промисловості, не знайшла продовження і авторка зупинилася на тому, що напрямок харківської школи нагадував те, що робив Олексій Венеціанов⁵. Погодитися можна хіба щодо просвітницького характеру діяльності цих шкіл, бо проблема художньо-промислової освіти набуває актуальності у другій половині XIX століття, коли вже не було ні Венеціанова, ні його школи. А Європою тим часом в контексті руху мистецтв і ремесел стрімко ширився саме тип художньо-промислової освіти. Російською академією він традиційно розглядався як неповноцінний і як такий, що відносився до нижчих форм мистецької діяльності.

Першою спробою розкрити справжній зміст діяльності харківської школи малювання Марії Раєвської-Іванової стала кандидатська дисертація авторки цієї книги, захищена в Інституті живопису, скульптури й архітектури в тодішньому Ленінграді (нині Санкт-Петербург) у 1987 році⁶. На основі матеріалів нашої кандидатської дисертації пізніше було зроблено декілька публікацій, в яких висвітлювалися власна творчість і мистецько-педагогічні погляди Раєвської-Іванової, особливості педагогічної системи її школи⁷, а також роль харківської художниці у формуванні основ майбутньої дизайнерської освіти в місті⁸. Матеріали, наведені в дисертації, один з екземп-

РОЗДІЛ 1

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ХАРКОВІ

Іл. 8. А. Лосенко. Рисунок голови.
Грав. В. Гураховського. Літограф.

Іл. 9. Табл. 160. А. Лосенко.
Рисунок погруддя. Літограф.

отримала свій особливий напрямок. Лосенко, — колишній співучень Саблукова, на той час почав ґрунтовно вивчати пластичну анатомію, шукати правила і закони пропорційного членування фігури на частини, викреслювати схеми і таблиці для наочного показу своїм учням¹⁴. Скоріш за все, новітні методики свого колишнього колеги мали викликати інтерес у Саблукова. А літографії його рисунків, які потрапили сюди вже пізніше — до методичного фонду школи Раєвської-Іванової, досі зберігаються в бібліотеці ХДАДМ (іл. 8–10).

Розуміючи обмежені можливості провінційного міста і зберігаючи спадкоємність з центральною школою, Саблуков прагнув поставити справу таким чином, щоб найбільш здібні його учні могли продовжити освіту в столиці і навіть за кордоном. Столичні зв'язки знадобились і надалі. Двоє з його харківських учнів — Л. Калиновський і С. Маяцький, зрозуміло, завдяки клопотанням Саблукова, продовжили навчання в Санкт-Петербурзі у видатного українського портретиста з Києва Д. Левицького, у

якого, вочевидь, так само побував Саблуков під час своїх візитів до тодішньої столиці. Інший учень, Л. Калиновський, пішов ще далі: поїхав удосконалюватись в Рим «вместе с прочими пенсионерами... от Академии художеств и от Кабинета...»¹⁵. Це унікальний випадок в історії художньої освіти в провінції тодішньої Російської імперії. Все разом дає підстави вважати, що класи Саблукова були першою провінційною школою, що здійснювала початкову художню освіту з розрахунком продовжити її на більш високому рівні — в Академії, тобто в ній була передбачена структура, реалізована пізніше, вже в XIX столітті. Важливим досягненням харківської художньої школи в цей період її розвитку слід визнати сумісне функціонування рисувального й живописного класів, що відповідало системі професійної академічної освіти.

Працюючи при Харківському колегіумі, Саблуков не покидав і творчої роботи. Умілі майстри були гостро затребувані тоді на Слобожанщині. У 60-і роки XVIII століття завершувалося будівництво Охтирського

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНА
СИСТЕМА
ШКОЛИ
РАЄВСЬКОЇ-
ІВАНОВОЇ

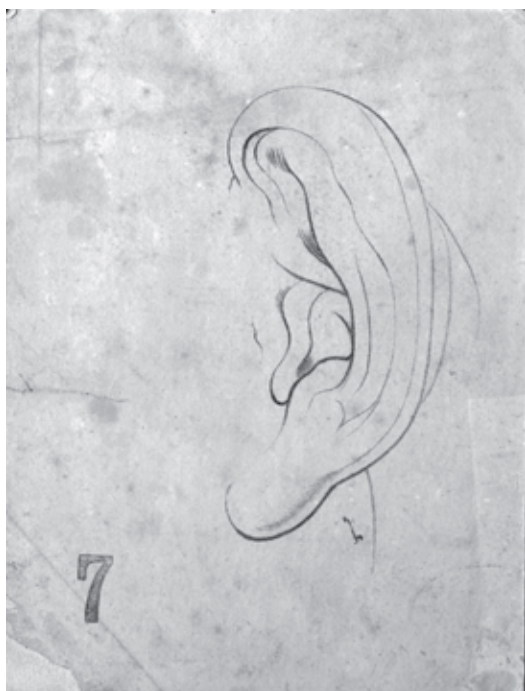
Академічний рисунок як основа професії

Рідкриття Раєвською-Івановою у 1869 році в Харкові своєї приватної школи малювання було відповіддю на гостру потребу часу в створенні художніх шкіл поза межами столичних міст в Російській імперії. Одна за одною у 1960-х роках вони почали виникати повсюдно — в Одесі (1865), у Києві (1875), в Тифлісі (1875), в Ризі (1879) тощо. Санкт-Петербурзька академія мистецтв вже не в змозі була утримувати всі форми мистецької освіти — початкову, середню, вищу, як це було протягом більш ніж століття від часу її заснування у 1757 році. В цій академії, що підпорядковувалась міністерству імператорського двору і очолювалась членом імператорської фами́лії, продовжували діяти принципи і порядки, що давно віджили своє. Керівництво академії докладало максимум сил, аби законсервувати застарілі естетичні і педагогічні принципи, засновані на канонах і регламентаціях класицистичного напрямку. Такий порядок продовжував підтримувати і прийнятий 1859 року новий академічний устав. Протестом проти введення цим уставом обов'язкових тем на конкурсах на золоті медалі став відомий бунт 14-ти конкурентів 1863 року, які на знак незгоди покинули академічні стіни, створивши згодом Товариство пересувних художніх виставок. Академії не вдається взяти під свій контроль це об'єднання представників демократичного мистецтва, хоч і була створена спеціальна комісія і розроблено новий проект уставу 1872 року. Піднесення станкових форм на теренах Російської імперії у 1870–1880-х роках відбувалося поза академією, перш за все, завдяки діяльності передвижників.

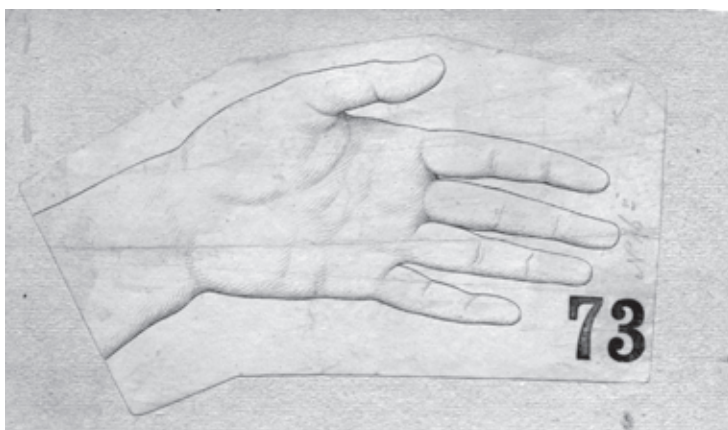
Якої ж лінії дотримувалась Раєвська-Іванова, поєднавши в своїй школі, виходячи з можливостей і потреб міста, з одного боку, освіти майбутніх майстрів станкових форм, а з іншого — прикладного профілю? Академія залишала за собою право на контроль усього художнього життя на теренах колишньої Російської імперії, включаючи художню освіту. Здобувши диплом, який надавав право відкрити художню школу в Харкові, Раєвська-Іванова тоді ж отримала і перше необхідне приладдя від академії — скелет, а згодом від неї про-

довжувала надходити й деяка інша допомога для створення необхідного методичного фонду. Була отримана досить значна кількість спеціальних таблиць із зображенням частин людського тіла, фігур у різному положенні, значна частина яких і досі зберігається в бібліотеці Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серед них бачимо взірці, створені у різні періоди діяльності Академії, коли закладалися основи її педагогічної системи і формувалася академічна школа рисунка, що розглядалася як основа професії і являла важливу частину академічного навчання. Розмножені завдяки літографії рисунки А. Лосенка, К. Брюллова, представників французької школи, рисунки з посібника вчителя московської рисувальної школи А. Т. Скіно, які відзначалися високими художніми якостями, безумовно, стали міцною підмогою при формуванні власних підходів, власної методики засновницею харківської художньої школи М. Раєвською-Івановою. До речі, тут простежується і розвиток традиції, закладеної в місті у XVIII столітті у класах академіка І. Саблукова і продовженої в наступному столітті в педагогічній діяльності художників-педагогів Харківського університету і учня К. Брюллова у Харкові — Д. Безперчого, який викладав у загальноосвітніх навчальних закладах (іл. 179).

Правила і закони рисунка, які Раєвська-Іванова у своїй школі розкривала перед учнями, всіляко сприяли формуванню розуміння закономірностей побудови форми учнями. Починалося з простих ліній і площин. А ось розкриття законів антропометрії, вивчення людського тіла, як це передбачалося академічною системою, розпочиналося з вивчення його частин. Збереглися таблиці, що використовувалися як взірці при навчанні, — зображення побудови вуха (іл. 49), простягнутої і піднятої руки (іл. 50–51), стоп ніг (іл. 52–53), а також рук і ніг у різних поворотах (іл. 54). Про те, наскільки успішно це викладалося, свідчить рисунок Григорія Нестерова, що на конкурсі навчальних закладів з малювання, який проводився Санкт-Петербурзькою академією мистецтв 1883 року, отримав схвальний відгук (іл. 55), а через чотири роки сам вступив до цього навчального закладу¹. Таке уважне моделювання окремих деталей людського тіла, про яке свідчить рисунок Г. Нестерова, показує, що у своїй педагогічній

Іл. 49. Табл. 7. Рис. вуха. Літограф.

Іл. 50. Табл. 73. Рис. руки. Літограф.

Іл. 51. Табл. 81. Рис. піднятої руки. Літограф.

Іл. 52. Табл. 84. Рис. гіпсових ніг. Літограф.

Іл. 53. Табл. 118. Рис. гіпсових ніг. Літограф.

Іл. 54. Табл. 120. Рис. гіпсових моделей рук і ніг. Літограф.

Іл. 139. М. Уваров. Фото. 1890-і

Іл. 140. С. Васильківський. Фото. 1885

«Через море»³¹ (іл. 134). Епіграфом до неї стали слова української народної пісні «Летів орел через море, ой, да море пити». І хоча місцева художня критика значення цього твору вбачала лише в тому, що автор «з великою силою показав боротьбу гордовитої тварини зі смертю»³², зміст полотна, звичайно, не вичерпується цією характеристикою.

Звернення мистця до пісні, в якій співається про горе, про сирітство, про тяжку долю народу³³, не випадкове. Тоді, у роки зростання революційної ситуації в суспільстві, тема народних страждань набувала все більшої актуальності. Пов'язана епіграфом з народною піснею, картина стала відгуком мистця на події свого часу. А образ орла, що втрачає сили і так низько опустився над безоднею моря, міг сприйматися сучасниками як прославлення героя, який гине у нерівній боротьбі. Окрім того, образ цього гордовитого птаха — один

з поширених мотивів за доби модерну, розвитку якого в Харкові всіляко сприяла діяльність школи Раєвської-Іванової.

Характерно, що з початком весни 1900 року у Харкові окреслилась тенденція до розширення виставкової художньої діяльності. Окрім колективних, запрацювали персональні виставки харківських мистців — М. Алісова, П. Лунда і учня Раєвської-Іванової С. Васильківського (іл. 140). І хоча сама Раєвська-Іванова припинила викладацьку діяльність, утім, у створеній на базі її навчального закладу міській художній школі унаслідувалась закладена нею традиція щорічного показу учнівських робіт.

З першої колективної виставки 1900 року група місцевих мистців розпочала діяльність по об'єднанню у професійне товариство. У 1906 році за ініціативою художника-педагога М. Федорова (іл. 141) — учня І. Рєпіна, який очолив харківську міську художню школу,

Іл. 141. М. Федоров. Фото. 1900-і

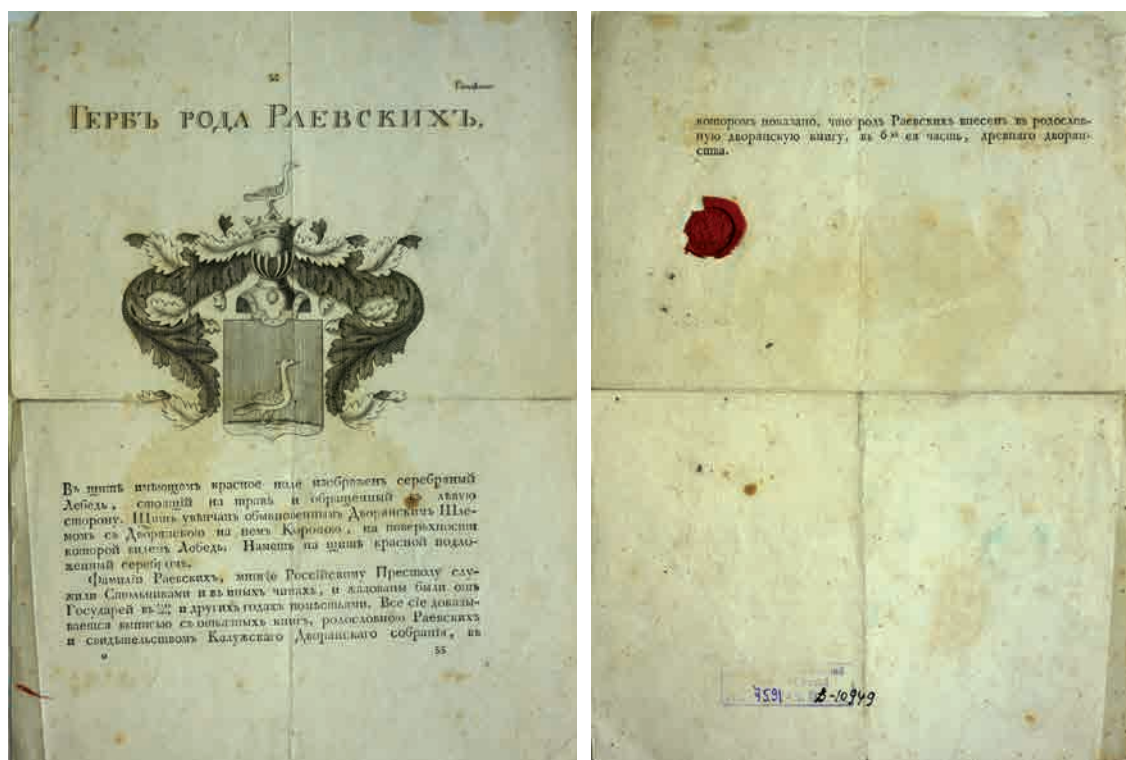
Іл. 142. М. Пестриков. Фото. 1890-і

створену на базі навчального закладу Раєвської-Іванової, було започатковане нове творче об'єднання³⁴. Його члени відразу ж окреслили досить широку програму, що включала, окрім виставок, організацію каси взаємодопомоги, видання художнього журналу, улаштування вечорів, виконання різних художніх замовлень тощо³⁵. Збиралися вони по суботах у художній школі, разом малювали з натури, гаряче сперечалися про шляхи розвитку тогочасного мистецтва.

Спочатку члени цього товариства і більш ранньої асоціації демонстрували свої твори окремо, на різних виставках. Та у 1906 році вони об'єдналися, створивши Товариство харківських художників³⁶. Першим його головою став живописець В. Фельдман, а секретарем вищезгаданий М. Федоров. Після Фельдмана незмінним головою протягом багатьох років залишався запрошений ще Раєвською-Івановою до викладання у її школі живописець М. Пестриков (іл. 142). При складанні статуту товариства орієнтиром став статут передвижників, хоча за

своїми мистецькими уподобаннями склад харківської асоціації був досить пістрявим. Вже на її виставці 1908 року виступило 42 експоненти, показавши біля 300 своїх творів. З колишніх учнів Раєвської-Іванової особливою активністю відзначались О. Бекетов, І. Вязмітінов, І. Казарновський³⁷.

У січні — лютому 1913 року в Харкові відбулася перша виставка архітектурно-художнього відділу Харківського літературно-художнього гуртка³⁸. Його метою, перш за все, як писалося в статуті, було «об'єднання і зближення літераторів й артистів усіх галузей витончених мистецтв»³⁹. Постійним учасником усіх п'яти виставок, які вдалося організувати до державного перевороту в Російській імперії у 1917 році, був Сергій Васильківський, який надзвичайно багато зробив, якщо мати на увазі учнів Раєвської-Іванової, для відродження українського мистецтва. Художник залишив рідному місту біля 1300 творів, в яких відобразив природу, історію, побут свого народу. В діяльності гуртка брали активну участь і деякі інші учні

Іл. 173. Герб роду Раєвських

Іл. 174. М. Раєвська-Іванова. Автопортрет. 1868. П., о.

Іл. 175. М. Раєвська-Іванова. Дівчина біля хати.
1869. П. о.

Іл. 176. М. Раєвська-Іванова. Циганка
Надя. 1875. Пап., акв.

Іл. 183. О. Романенко. Учніський малюнок квітів. Пап., ол., акв.

Іл. 184. О. Романенко. Учніський малюнок квітів. Пап., ол., акв.

Іл. 185. Учніський малюнок квітів. Пап., ол., акв.

Іл. 186. Учніський малюнок квітів. Пап., ол., акв.

Іл. 187. Столовий комплект із вишитими ромашками та перламутровими кільцями. Поч. XX ст.

Іл. 188. Конкурсний учнівський малюнок. Мотиви російського орнаменту. 1883 (похвала). Пап., гуаш

Іл. 189. Учніський малюнок.
Мавританський орнамент.
1883. Пап., гуаш

Іл. 190. С. Евенбах. Учніський орнаментальний
твір. 1880-і. Пап., гуаш

Іл. 191. В. Дашкевич. Учніський орнаментальний
твір – обкладинка з візерунком для книжки "L'art
pour tous" («Мистецтво для всіх»). 1885. Пап., акв.,
гуаш, золото

Іл. 205. Диплом другого ступеню, отриманий школою М. Раєвської-Іванової на Всеросійській промислово-художній виставці у Москві 1882 р.

Іл. 206. Сертифікат про грошову нагороду школи М. Раєвської-Іванової на Всеросійській промислово-художній виставці у Москві 1882 р.

Іл. 207. Кузнецовська таріль С. Васильківського

Іл. 208. Кузнецовська таріль С. Васильківського

Іл. 211. С. Васильківський. Околиці Парижа. 1887. Дер., о.

Іл. 212. С. Васильківський. Етюд моря. Венеція. 1887. Дер., о.

Іл. 249. Аркуш з альбому
С. Васильківського і
М. Самокиша «Мотиви
українського орнаменту».
Лейпциг, 1912. Друк. відбиток

Іл. 250. Аркуш з альбому
С. Васильківського і
М. Самокиша «Мотиви
українського орнаменту».
Лейпциг, 1912. Друк. відбиток

Іл. 251. Аркуш з альбому
С. Васильківського і
М. Самокиша «Мотиви
українського орнаменту».
Лейпциг, 1912. Друк. відбиток

Іл. 297. С. Васильківський. Старовинна церква 1476 р. у Сутківцях Кам'янець-Подільської губернії. Із серії «Старовинні українські церкви. 1900-і. Пап., акв.

Іл. 298. С. Васильківський. Церква Св. Миколая у Новоропську Чернігівської губернії 1732 р. 1890-1900-і. Пап., акв.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ

№ п/п	№ опису	№ справи	Рік	Назва справи мовою оригіналу
1	2	3	4	5
ЦДІА РФ (м. Санкт-Петербург) Фонд 565 (Департамент Державного казначейства)				
1	8	8	1906 – 1907	Об отпуске средств на преобразование декоративно-рисовальной школы имени Бородаевского в Харькове.
Фонд 776 (Головне управління у справах друку)				
2	2	9	8	О рассмотрении проекта устава Харьковского художественного училища.
Фонд 789 (Академія мистецтв)				
3	I, ч. 1	36	1762	О покупке для классов разных вещей и материалов и о зарплате за оные деньги.
4	I, ч. 1	62	1763	Отчёт о генеральном экзамене ученикам
5.	I, ч. 1	8	1763	Рапорты, на которые не отыскано резолюции: от адъюнкта Саблукова о потребных для живописного класса материалах; от поручика Тихонова...
6.	I, ч. 1	127	1764	Три рапорта от адъюнктов Головачевского и Саблукова об успехах и поведении принятых в Академию.
7.	I, ч. 1	156	1764	Дело о выдаче денег адъюнктам Саблукову, Головачевскому, Рокотову, Козлову.
8	I, ч. 1	8	1765	Об ответствовании в Сенат о находящихся при Академии художеств чинах с их фамилиями (семьями).
9	I, ч. 1	246	1766	Голицын Д. А. Письмо... о пользе, славе и проч. художеств.
10	I, ч. 1	370	1769	Рапорты от пенсионеров.
11.	I, ч. 1	8	1765	О профессоре Г. И. Козлове.
12	I, ч. 1	8	1771	Об академике Иване Саблукове.
13	I, ч. 1	8	1771	Рапорты от пенсионеров.
14	I, ч. 1	9	1772	Рапорты от пенсионеров.
15.	I, ч. 1	563	1773	Дело о советнике и казначее Кирилле Ивановиче Головачевском.
16.	I, ч. 1	570	1773	Каталог оригинальных картин Ив. Ив. Шувалова и пр. вещам.
17.	I, ч. 1	8	1782	Рапорты от пенсионеров из чужих краёв.
18	I, ч. 1	1350	1798	Дело об исключении из описи вещей, отпущенных из Академии для императора.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. М. Д. Раєвська-Іванова. Фото А. Федецького. Харків. 1889. Архів ХХМ. Ф. 19, спр. 12, од. зб. 472
2. Раєвська-Іванова в сімейному колі. Зліва направо: С. О. Раєвський, М. Д. Раєвська-Іванова. 2-й ряд справа наліво: син О. С. Раєвський, його дружина. Фото О. Іваницького. Харків. Поч. ХХ ст. ХІМ. Інв. № ОФ-16707
3. Невідомий автор. Портрет Донець-Захаржевського. Не зберігся. Наводиться в кн.: Альбом выставки XII археологического съезда в Харькове. Москва, 1903. № 130
4. Невідомий автор. Портрет Донець-Захаржевської. Не зберігся. Наводиться в кн.: Альбом выставки XII археологического съезда в Харькове. Москва, 1903. № 131
5. Фасад Харківського колегіуму. Друк. відбиток. Архів авторки
6. Список перших учнів І. Саблукова у Харкові. 1769. ЦДІАУ. Ф. 1710, оп. 2, од. зб. 650, арк. 12
7. М. Калиновський. Рисунки. Друга половина ХVІІІ ст. Пап., іт. ол. 23х14.2. Приват. зб. (Харків)
8. А. Лосенко. Рисунок чоловічої голови. Грав. В. Гураховського. Літограф. 53.7х41.0. Метод. фонд школи М. Раєвської-Іванової. Бібліотека ХДАДМ
9. Табл. 160. А. Лосенко. Рисунок жіночої голови. Літограф. 57.0х40.5. Метод. фонд школи М. Раєвської-Іванової. Бібліотека ХДАДМ
10. Табл. 150. А. Лосенко. Венера. Рисунок з гіпсової моделі. Грав. А. Шотена. 57.5х43.0. Метод. фонд школи М. Раєвської-Іванової. Бібліотека ХДАДМ
11. Ікони І. Саблукова у Покровському соборі м. Охтирки (нині Сумська обл.). Не збереглися. Фото 1896 р. ІІМК РАН
12. Ікони І. Саблукова у Покровському соборі м. Охтирки (нині Сумська обл.). Не збереглися. Фото 1896 р. ІІМК РАН
13. І. Саблуков (?). Портрет невідомої. 1770-і (?). П., о. 65.3х50.2. Нижненовгородський художній музей. РФ
14. Список учнів С. Маяцького. 1788. ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 2, од. зб. 2534, арк. 4
15. Список учнів С. Маяцького. 1796. ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 2, од. зб. 2534, арк. 4
16. Список учнів С. Маяцького. 1796 (продовж.). ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 1, од. зб. 1127, арк. 51зв.
17. Список учнів С. Маяцького 1796 (продовж.). ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 1, од. зб. 1127, арк. 52
18. Список картин С. Маяцького, призначених для продажу. 1796. ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 2, од. зб. 2785, арк. 3
19. Список картин С. Маяцького, призначених для продажу. 1796 (продовж.). ЦДІАУ, ф. 1709, оп. 2, т. 2, од. зб. 2785, арк. 3зв.
20. Невідомий художник. Портрет В. Каразіна. Перш. пол. ХІХ ст. П., о. Не зберігся. Наводиться в кн.: Альбом выставки XII археологического съезда в Харькове. Москва, 1903. № 103
21. Харківський університет. Фото. Наводиться в кн.: Харківський університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років. Харків: Фоліо, 2004. Вст. між 192 і 193 с.
22. А. Шепфлін. Вид м. Харкова на початку ХІХ ст. Сепія. Не збереглася. Наводиться в кн.: Редин Е. К. Преподавание искусств в Императорском Харьковском Университете. К истории Императорского Харьковского Университета (1805–1905). Харьков, 1905
23. Ф. Репнін-Фомін. Академічний рисунок. 1795. Пап., санг., НДМ АМ РФ
24. Ф. Репнін-Фомін. Академічний рисунок. 1802. Пап., іт. ол., крейда. НДМ. АМ РФ
25. Ф. Репнін-Фомін. Смерть Гостомисла. До 1807. Сепія. 32х40. ДРМ
26. Ф. Репнін-Фомін. Єрмак і сибірський володар, який пропонує йому свою доньку. Перш. пол. ХІХ ст. Не збереглася. Наводиться в кн.: Редин Е. К. Преподавание искусств в Императорском Харьковском Университете. К истории Императорского Харьковского Университета (1805–1905). Харьков, 1905
27. Ф. Репнін-Фомін. Антоній Великий. Не збереглася. Наводиться в кн.: Редин Е. К.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Агафонов Є. — 215
Аделунг — 34
Айтельбергер Адольф — 104
Алексеев Г. — 136
Алексеева Т. В. — 37
Акімов І. — 14
Алісов М. — 101
Алфьоров А. — 33, 34
Алфьоров М. — 34, 35, 220
Алчевська Х. Д. — 41, 43, 130, 139, 220
Алчевська Х. О. — 43, 220
Алчевський О. — 130, 139
Андрієвський Ф. — 26, 213
Апостол Д. — 132
Аргунов І. — 13, 14
Асеев Ю. — 137
Асеева Н. — 114, 137
Ашурков І. — 79, 60, 64, 74, 79, 81, 95, 150, 210, 221, 223, 225

Б

Бабкін М. — 210
Багалій Д. — 7, 8, 10, 38, 109, 110, 130, 131, 139, 215
Баженов В. — 14
Бардаков — 79, 81, 223
Башилов М. — 29, 35–37, 210, 220
Безперчий Д. — 57, 118, 139, 148, 210, 225
Безхутрий М. — 114, 137
Бекетов М. — 7, 42, 43, 139, 185, 197
Бекетов О. — 7, 42, 50, 93–95, 102, 103, 120–124, 126, 127, 130, 139, 179, 185, 188, 196, 197, 210, 224, 227, 228, 229
Белютін Е. — 8, 10, 95
Бергенгейм Е. — 124, 189, 228
Березовський М. — 13
Беркос М. — 119, 120, 132, 137, 176–178, 210, 224, 227
Беспалова Н. — 109
Бецький І. — 34–36, 220
Биков З. Н. — 95
Біч-Лубенський К. — 137
Білоусова О. — 137
Блинчиков Т. — 86, 96, 157, 210, 226
Боборикін П. — 99
Бойко І. — 182, 227
Бондаренко — 82, 223
Бондарев Л. — 26
Бородаєвський — 209, 211
Бортнянський Г. — 13
Браїловський Л. — 7, 10, 74, 89, 90, 93, 103, 139, 151, 210, 223, 225
Брюллов К. — 57, 63, 221
Буковський В. — 215

Буксгевден — 212
Булгаков Ф. — 42, 54
Бутовський В. — 48, 54
Бьоклін Арнольд — 117

В

Ван Гог Вінсент — 116
Варнеке П. — 62, 221
Васильківський С. — 7, 51, 86, 93, 101, 102, 108, 109, 113–116, 118–122, 126, 128, 130–137, 139, 160–166, 180–183, 200, 201, 203–208, 210, 220, 224–227, 229
Венеціанов О. — 8
Верейський Г. — 215
Верещагіна А. — 109
Ветошніков М. — 14
Виєзжев О. — 74, 76, 89, 90, 96, 100, 139, 210, 215, 223
Врубель М. — 122, 123, 137
В'юник — 133
Вязмітінов В. — 74, 75, 210, 222
Вязмітінов І. — 74, 75, 96, 102, 210, 222

Г

Габсбург Йозеф І. — 134
Гаврилова М. — 8, 10
Гвоздииков Ф. — 79, 82, 223
Ге М. — 47
Гегель І. В. — 93
Гінзбург О. — 125, 126, 190, 191, 193–195, 224, 228
Говдя П. — 99, 100, 109
Голіцин І. — 209
Головачевський К. — 13, 14, 209
Головашов Я. — 215
Голубець О. — 137
Гонта І. — 136, 138
Гордєєв Д. — 215
Гордєєв Ф. — 13
Горелов Г. — 211
Григорович Д. — 47–49, 54, 88
Гро Антуан-Жан — 29
Гриценко М. — 116
Грюнфельд — 109
Гураховський В. — 19, 221

Д

Данилевський А. — 65, 67, 68, 78, 86, 95, 100, 109, 122, 186, 221, 223, 228
Данилевський В. — 42
Данилевський Г. П. — 38, 106
Даниленко В.Я. — 4, 9, 10
Дашкевич В. — 83, 154, 225
Денисенко О. — 9, 10, 74, 96, 110, 113, 137
Джонс Берн — 47
Джонес Овен — 79
Джунковський В. — 34, 38
Диканський М. — 125, 129, 191, 192, 199, 228, 229